

Seweryn Dmowski

Historia polityczna państw bloku wschodniego a studia europejskie. Uwagi metodologiczno-źródłoznawcze na marginesie tzw. „sprawy »Radosława«”¹

Niniejszy artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie o miejsce i znaczenie badań z zakresu najnowszej historii politycznej państw bloku wschodniego dla rozwoju studiów europejskich jako dyscypliny badań naukowych. O ile badania nad historią polityczną państw Europy Zachodniej po zakończeniu II wojny światowej są powszechnie uważane za jedną z istotniejszych dziedzin studiów europejskich, o tyle realia i procesy polityczne odbywające się w analogicznym okresie za „żelazną kurtyną” pozostają na marginesie głównego nurtu zainteresowań europeistów. Takie podejście wydaje się być niewłaściwe z dwóch podstawowych powodów.

Po pierwsze, nie wolno zapominać, że studia europejskie *sensu largo* powinny być rozumiane znacznie szerzej, niż tylko jako zagadnienia polityczne, prawne i gospodarcze odnoszące się wyłącznie do procesów integracyjnych, których wciąż zmieniającym się „produktem” jest Unia Europejska. Jak słusznie zauważają Konstanty A. Wojtaszczyk i Wojciech Jakubowski, studia europejskie w szerokiej perspektywie „są umiejscowione w kategorii *area studies* (...). W obszarze ich zainteresowania jest wtedy Europa w geograficznych granicach i albo zachodzące tam różnorodne procesy i zjawiska (ekonomiczne, społeczne i polityczne), albo, co występuje częściej, tylko rozwijane po II wojnie światowej konkurencyjne projekty integracyjne z perspektywy politycznej i militarnej (NATO, Układ Warszawski), ekonomicznej (EWG, EFTA, RWPG) i rozumianego wielopłaszczyznowo projektu Unii Europejskiej”². Nie powinno zatem dziwić, iż europeista dostrzega pole do badań za „żelazną kurtyną”, gdzie przecież po zakończeniu II wojny światowej

¹ Artykuł przedstawia aspekty metodologiczno-źródłoznawcze rozprawy doktorskiej nt. „Sprawa Jana Mazurkiewicza »Radosława« 1949–1956. Analiza decyzyjna”. Obrona pracy odbyła się 24 października 2012 r.

² K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, *Studia europejskie – dyscyplina badań i kierunek kształcenia*, [w:] *Studia europejskie. Zagadnienia metodologiczne*, K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski (red.), Warszawa 2010, s. 7; por. K. Łastawski, *Historyczny wymiar studiów europejskich*, [w:] *Studia europejskie. Zagadnienia...*, K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski (red.), *op. cit.*, s. 87–102.

również miały miejsce procesy integracyjne, mające specyficzne przyczyny, uwarunkowania, przebieg i skutki.

Po drugie, należy pamiętać o istotnym znaczeniu badań z zakresu historii politycznej dla spójności studiów europejskich jako dyscypliny naukowej. Nie sposób nie zgodzić się z Markiem Nadolskim, który stwierdza że „pole badawcze europeistyki (...) autonomizuje się w obszarze szeroko rozumianych nauk społecznych, wywodząc swoje korzenie z historii, stosunków międzynarodowych, ekonomii, politologii oraz innych gałęzi nauki. (...) Nie mogą one [studia europejskiej – przyp. autora] bowiem przywłaszczyć sobie historii Europy. Studia europejskie, z uwagi na swój przedmiot zainteresowań, mogą co najwyżej prowadzić równoległe badania i uzupełniać wyniki badań historyków w zakresie historii Europy lub dziełach dookreślonych w procesie badawczym. Być może uda się wyodrębnić z historii Europy swoistości, które w większym stopniu będą konstytuować europeistykę niż historię. (...) Europeistyka jest próbą naukowej systematyzacji i obiektywizacji interpretacji indywidualności europejskiej. Na bazie specyfiki Europy rodzi się zatem nowa dyscyplina wiedzy, następuje też dookreślenie jej pola badawczego”³. Zasadne wydaje się twierdzenie, iż znalezienie problemu badawczego z zakresu historii politycznej, który charakteryzowałby się europejską specyfiką oraz uzupełniał badania historyczne nad dziejami Europy w sposób znaczący, uprawnia jego włączenie w pole badawcze studiów europejskich.

Warto doprecyzować istotę omawianego problemu. Przyczynkiem do powyższych rozważań jest sprawa karna płk. Jana Mazurkiewicza „Radosława”. Samo pojęcie tzw. „sprawy »Radosława«” wymaga dookreślenia. W literaturze przedmiotu istnieją przynajmniej dwa główne sposoby jego definiowania. Po pierwsze, „sprawą »Radosława«” określa się represje policyjne i sądowe, jakim w latach 1948–1956 poddano byłych żołnierzy Zgrupowania AK „Radosław” oraz szerzej – Kierownictwa Dywersji Komendy Głównej Armii Krajowej ze względu na uznanie ich za element potencjalnie wrogi wobec władzy ludowej⁴. Oczywiście Mazurkiewicz, jako były dowódca Zgrupowania oraz animator licznych akcji integracyjnych i społecznych środowiska jego byłych żołnierzy w okresie powojennym, jest w takim ujęciu postacią centralną. Po drugie, „sprawą »Radosława«” określa się również sprawę tzw. kierownictwa konspiracji cywilnej, czyli represje, jakim w latach 1949–1956 poddano rzekomych twórców nielegalnej organizacji współpracującej z tzw. spiskiem w wojsku. Przywódcą tej wyrotowej działalności miał być oczywiście sam Mazurkiewicz, a oskarżonymi byli także trzej byli oficerowie AK, jego bliżsi i dalsi współpracownicy: płk Kazimierz Pluta-Czachowski „Kuczaba”, ppłk Dominik Ździebło-Danowski „Kordian” oraz płk Jan Gorazdowski

³ M. Nadolski, *Metoda historyczna w badaniach europejskich*, [w:] *Studia europejskie. Zagadnienia...*, K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski (red.), *op. cit.*, s. 181–182.

⁴ Zob. T. Łabuszewski, *Sprawa „Radosława” – w kręgu urojonej konspiracji*, [w:] *Walka o pamięć. Władze i społeczeństwo wobec Powstania Warszawskiego 1944–1989*, A. Panecka (red.), Warszawa 2008, s. 52–53.

„Wolański”⁵. Oczywiście te sprawy przenikały się na wielu płaszczyznach, głównie ze względu na rzekomy udział w nielegalnej działalności tych samych osób. Ciekawym i zasadnym zabiegiem badawczym wydaje się więc określenie »sprawy „Radosława”« jako ogół represji policyjno-karnych zastosowanych przez Polskę Ludową wobec Jana Mazurkiewicza, bez względu na potrzeby którego z prowadzonych śledztw były one stosowane. Uzyskana w ten sposób perspektywa umożliwiła głębszą refleksję na temat mechanizmu funkcjonowania państwa totalitarnego względem jednostki.

Zasadne jest postawienie pytania, czy tak postawiony problem badawczy spełnia przytoczone wcześniej wymogi studiów europejskich oraz uwzględnia specyficzny europejski kontekst, umożliwiając tym samym dokonanie szerszej generalizacji wyników badań?

Nie sposób nie zgodzić się z twierdzeniem, iż sytuacja społeczno-polityczna w Polsce Ludowej w drugiej połowie lat czterdziestych była wypadkową uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych. Jej charakter można określić jako transnarodowy w kontekście dwóch głównych czynników oddziałujących w skali międzynarodowej: początków zimnej wojny na płaszczyźnie globalnej oraz konfliktu wewnętrznego i poszukiwaniu tzw. „wroga wewnętrznego” na płaszczyźnie regionalnej, czyli w orbicie wpływów Moskwy w krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

W 1947 r. stosunki pomiędzy dwoma głównymi aliantami koalicji antyhitlerowskiej, Stanami Zjednoczonymi i ZSRR, uległy znacznemu pogorszeniu. Kolejne etapy ochłodzenia wzajemnych relacji były wyznaczone przez działania podejmowane przez oba państwa, które w mniej lub bardziej otwarty sposób były wymierzone w dawnego koalicjanta. 12 marca 1947 r. prezydent USA Harry Truman wygłosił w amerykańskim Kongresie przemowę, w której zapowiadał wsparcie gospodarcze i militarne dla Grecji i Turcji, a także pomoc „wolnym narodom” zagrożonym utratą demokracji i narzuceniem reżimu totalitarnego przez wrogów zewnętrznych lub wewnętrznych. Założenia nowej amerykańskiej polityki zagranicznej nazwano później „doktryną Trumana”. Jej wyrazem był również, ogłoszony 5 czerwca 1947 r., tzw. „plan Marshalla”, szeroko zakrojony program pomocy gospodarczej i finansowej dla państw europejskich. Mimo formalnego zaproszenia do udziału w nim także ZSRR i państw Europy Środkowo-Wschodniej, decyzją Stalina państwa bloku wschodniego odrzuciły tę propozycję – komunikat radzieckiej agencji prasowej TASS z 7 lipca 1947 r. informował, że w paryskich rokowaniach na temat „planu Marshalla” nie wezmą udziału Polska i Jugosławia, o czym zresztą zainteresowane rządy w Warszawie i Belgradzie dowiedziały się po fakcie⁶.

We wrześniu 1947 r. odbyła się w Szklarskiej Porębie narada działaczy komunistycznych z ZSRR, Polski, Jugosławii, Bułgarii, Czechosłowacji, Rumunii, Węgier,

⁵ Zob. J. Poksiński, „TUN”. *Tatar-Utnik-Nowicki*, Warszawa 1992, s. 173.

⁶ Zob. J.L. Gaddis, *Zimna wojna. Historia podzielonego świata*, Kraków 2007, s. 45–47; A.L. Sowa, *Historia polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011, s. 110.

Francji i Włoch, której celem było opracowanie alternatywnego wobec koncepcji amerykańskich planu „integracji” państw komunistycznych. Rzeczywistym celem Moskwy było znaczne ograniczenie swobody krajów bloku wschodniego i ich partii komunistycznych oraz stopniowe wprowadzanie radzieckich rozwiązań politycznych i ustrojowych. Rezultatem spotkania było powołanie do życia Kominformu, czyli Biura Informacyjnego Partii Komunistycznych i Robotniczych z siedzibą w Belgradzie: jego utworzenie zostało podane do publicznej wiadomości 30 września 1947 r. W efekcie znacznie zwiększył się nacisk polityczny ZSRR na kraje Europy Środkowo-Wschodniej i pogłębiła się zależność lokalnych komunistów od wytycznych Moskwy, mimo iż w praktyce Kominform pozostał organizacją fasadową⁷.

Wzrost zależności państw znajdujących się w radzieckiej strefie wpływów Moskwy spowodował dalsze zmiany za żelazną kurtyną oraz wygenerował napięcia. W lutym 1948 r. doszło do komunistycznego przewrotu w Czechosłowacji, gdzie całkowitą władzę przejęli miejscowi komuniści. Spór o uznanie Ludowej Republiki Grecji (proklamowanej w grudniu 1947 r. przez greckiego komunistycznego rebelianta Markosa Wafiadisa) oraz luźne koncepcje federacyjne zgłaszane przez przywódców bułgarskiej i jugosłowiańskiej partii komunistycznych doprowadziły do zaognienia sytuacji na linii Moskwa-Belgrad. Rozbieżne opinie przerodziły się w otwarty konflikt sowiecko-jugosłowiański, który zaowocował w czerwcu 1948 r. oficjalnym rozejściem się dróg Josipa Broz-Tity i Józefa Stalina⁸.

Być może to właśnie brak wystarczającego posłuszeństwa Tity oraz forsowanie przez niego pewnej niezależności od Moskwy spowodowały oskarżenie jugosłowiańskich komunistów przez Stalina o szpiegostwo na rzecz Wielkiej Brytanii oraz narodziny koncepcji wroga wewnętrznego. Koncepcja, zgodnie z teorią Stalina dotycząca nasilania się walki klasowej wraz z rozwojem socjalizmu zakładała, że dopiero w tym momencie zaczyna się walka z największym zagrożeniem dla socjalistycznej rewolucji – wrogiem ukrytym w szeregach partii komunistycznych. W jej efekcie na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych przez kraje bloku wschodniego przetoczyła się fala procesów przeciwko rzekomym szpiegom, dywersantom i spiskowcom ulokowanym na najwyższych szczeblach partii komunistycznych w Rumunii (wyrok śmierci dla Lucretiu Patrascanu, współzałożyciela partii i ministra sprawiedliwości), Albanii (wyrok śmierci dla Koçi Xoxe, sekretarza generalnego partii), Bułgarii (wyrok śmierci dla Trajczko Kostowa, zastępcy Georgija Dymitrowa), w Czechosłowacji (wyrok śmierci dla Rudolfa Slánskiego, sekretarza generalnego partii) oraz na Węgrzech (wyrok śmierci dla László Rajka, ministra spraw wewnętrznych)⁹.

⁷ Zob. A. Skrzypek, *Mechanizmy uzależnienia. Stosunki polsko-radzieckie 1944–1957*, Pułtusk 2002, s. 177–195; A.L. Sowa, *op. cit.*, s. 111–112; J.L. Gaddis, *op. cit.*, s. 47.

⁸ Zob. A. Skrzypek, *op. cit.*, s. 208–211; A.L. Sowa, *op. cit.*, s. 114; J.L. Gaddis, *op. cit.*, s. 47.

⁹ Zob. R. Spatek, *Kierownictwo PZPR i MBP w poszukiwaniu „wroga wewnętrznego”. Wokół drogi do procesu Mariana Spychalskiego w latach 1948–1956*, [w:] „Zwyczajny resort”. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, K. Krajewski, T. Łabuszewski (red.), Warszawa 2005, s. 483.

Motywacje badawcze

Główną motywacją do podjęcia naukowego zbadania sprawy karnej Jana Mazurkiewicza „Radosława” był fakt, iż należy ona do najmniej znanych przejawów aktywności aparatu bezpieczeństwa Polski Ludowej. Jest to o tyle zaskakujące, że sprawa dotyczyła jednej z najważniejszych postaci konspiracji wojskowej obozu niepodległościowego czasu II wojny światowej. Jak słusznie zauważa Tomasz Łabuszewski, sama w sobie „nie była zjawiskiem sądowym niezwykłym ani dla okresu, w którym się toczyła, ani – tym bardziej – dla praktyk aparatów bezpieczeństwa i sprawiedliwości”¹⁰. Nie wolno jednak zapominać, że dotyczyła jednego z najwyższych rangą oficerów i najważniejszych dowódców Armii Krajowej, dodatkowo owianego legendą heroicznym walk dowodzonego przez niego Zgrupowania AK „Radosław” w Powstaniu Warszawskim, i jednego z twórców organizacji konspiracyjnej „Nie” oraz wysokiego stopniem oficera Delegatury Sił Zbrojnych. Warto pamiętać, iż „Radosław” był najwyższym stopniem dowódcą Armii Krajowej, który świadomie i dobrowolnie zdecydował się na współpracę z powojennymi władzami Polski Ludowej. Brak obszernego, monograficznego opracowania tego wycinku dziejów najnowszej historii politycznej Polski budzi uzasadnione zdziwienie i ciekawość badawczą.

Motywacja do naukowego zbadania przedstawionego zagadnienia jest jeszcze silniejsza, gdy pod uwagę weźmiemy niezwykle szeroki zakres badań prowadzonych w zakresie kształtowania się władzy ludowej w powojennej Polsce, działalności komunistycznego aparatu represji oraz postępującej stalinizacji polskiego życia politycznego i społecznego. Można odnieść uzasadnione wrażenie, iż sprawom mającym w omawianym okresie mniejszy ciężar gatunkowy poświęcono do tej pory więcej uwagi niż sprawie „Radosława”. Jest to tym bardziej zaskakujące, jeśli skupimy się na większej dostępności archiwaliów wytworzonych przez organy powojennego komunistycznego aparatu władzy.

Stan badań

Do tej pory podejmowano jedynie fragmentaryczne lub ramowe próby badań we wspomnianym zakresie. Na uwagę zasługują tu przede wszystkim prace Stanisława Mazurkiewicza¹¹ oraz cytowany już Tomasz Łabuszewski¹².

Pierwsza z nich jest niezwykle obszerną biografią Jana Mazurkiewicza, jednak w zdecydowanej większości poświęconą jego działalności do zakończenia II wojny światowej. Dodatkowo to źródło może być narażone na zarzut emocjonalności i braku badawczego obiektywizmu spowodowanego faktem, że jego autorem jest

¹⁰ T. Łabuszewski, *Sprawa „Radosława”...*, *op. cit.*, s. 50.

¹¹ S. Mazurkiewicz, *Jan Mazurkiewicz – „Radosław”, „Sep”, „Zagłoba”*, Warszawa 1994.

¹² Zob. T. Łabuszewski, *Sprawa „Radosława”...*, *op. cit.*

syn „Radosława”. Również data publikacji pracy, a co się z tym wiąże, praktyczny brak dostępu autora do nieudostępnianego wówczas zasobu archiwalnego aparatu represji Polski Ludowej, sprawia, że jej znaczenie dla spraw omawianych w niniejszej pracy jest dalece niewystarczające.

Praca T. Łabuszewskiego ma zdecydowanie charakter zarysu i nakreśla jedynie ramy zagadnienia. Należy wspomnieć, że prawdopodobnie było to pierwsze naukowe i głęboko osadzone w źródłach archiwalnych opracowanie dotyczące sprawy „Radosława”. Cennym uzupełnieniem jest niewątpliwe wystąpienie „Deklaracja pułkownika Jana Mazurkiewicza »Radosława« i amnestia 1945 r.”, wygłoszone przez Łabuszewskiego na konferencji naukowej „Amnestie – drogi do zagłady czy »legalizacji«” 26 listopada 2010 r. w Warszawie. Publicystyczna wersja wystąpienia ukazała się w historycznym dodatku do „Rzeczpospolitej”¹³. Warto dodać, że obie pozycje stały się dla autora analizy źródłem wiedzy oraz niezwykle cennych inspiracji.

Warto wspomnieć o artykułach Andrzeja Chmielarza¹⁴, Tomasza Lenczewskiego¹⁵ oraz Józefa Rybickiego¹⁶. Ze względu jednak na datę publikacji, liczne pomyłki i uproszczenia czy też wspomnieniowy charakter – mają one jedynie znaczenie uzupełniające i dalece nie wyczerpują tematów, które zarysowali jedynie ich autorzy.

Zdecydowana większość prac poświęcona represjom aparatu bezpieczeństwa Polski Ludowej oraz kształtowaniu się komunistycznej władzy w Polsce ma charakter historyczny. Brakuje opracowań politologicznych, które ukazywałyby nie tylko faktografię, ale wskazywały rzeczywistych decydentów i odsłaniały mechanizmy funkcjonowania systemu niedemokratycznego, w którym zarówno przepisy prawa, jak i opisane przez nie procedury stanowią jedynie narzędzia w rękach rządzących, a nie nienaruszalne ramy postępowania względem obywateli. Stąd próba politologicznego spojrzenia na opisywane zjawisko.

Cel pracy

Głównym celem pracy jest przeanalizowanie sprawy „Radosława” jako procesu decydowania politycznego. Kluczowe znaczenie miało więc określenie warunków politycznych decyzji podejmowanych w tej sprawie przez organy państwa oraz zidentyfikowanie rzeczywistych ośrodków decyzyjnych, wraz z ukazaniem ich wartości i motywacji. Istotne stało się dokonanie analizy procesu decyzyjnego

¹³ *Idem*, *Klęska dobrych intencji. Deklaracja „Radosława” i amnestia 1945 r.*, [w:] *Żołnierze Wyklęci 1943–1963. Historia antykomunistycznego podziemia niepodległościowego w Polsce*, dodatek do „Rzeczpospolitej”, 2011, z. 3, s. 13–17.

¹⁴ Zob. Z. Gwozdek, *Akcja „Radosława” w woj. Białostockim*, „Rubieże” 1992, nr 2–3, s. 14–35.

¹⁵ Zob. T. Lenczewski, *Deklaracja płk. Jana Mazurkiewicza – „Radosława” z 8 września 1945 r.*, „Zeszyty Historyczne” 1993, nr 189, s. 188–196.

¹⁶ Zob. J. Rybicki, *Rok 1945*, „Zeszyty Historyczne” 1987, nr 82, s. 19–40.

i podjętych decyzji politycznych, ukazanie sprzężenia zwrotnego pomiędzy ich implementacją oraz będącymi jej efektem kolejnymi decyzjami politycznymi; ukazanie mechanizmu funkcjonowania niektórych organów państwa totalitarnego oraz jego decydentów politycznych na przykładzie Polski Ludowej. Konkluzję stanowi wyciągnięcie wniosków odnośnie do procesu decyzyjnego oraz weryfikacja głównych i częściowych tez pracy, a także odpowiedź na postawione pytania badawcze.

Cel pracy jest zgodny z zakresem nauki o polityce, której jedno z zadań można określić jako uogólnianie na gruncie politologicznym danych pochodzących z historii¹⁷. Warto zauważyć, że granica pomiędzy przedmiotem badań historycznych i politologicznych w obszarze najnowszej historii politycznej jest nieostra, przez co nie sposób jednoznacznie stwierdzić, czy badania w danym obszarze są pracami należącymi do historii czy politologii¹⁸. W rozważaniach o cienkiej granicy pomiędzy historią polityczną a nauką o polityce nie wolno jednak zapominać, iż mają one znajdować „odzwierciedlenie we wzajemnym przenikaniu, z jednej strony historycznego punktu widzenia w analizie politologicznej, z drugiej zaś – roli badań politologicznych i teorii polityki w syntezie dziejów politycznych społeczeństw”¹⁹. W takim ujęciu prace badawcze z zakresu nauki o polityce mają szczególne znaczenie dla zrozumienia mechanizmów życia politycznego i jego uwarunkowań w przeszłości oraz opisanie i objaśnienia formy i funkcjonowania państwa oraz jego organów w danej epoce²⁰. Nie wolno zapominać o wskazaniach Franciszka Ryszki, zgodnie z którymi zwracanie się politologa ku przeszłości jest zadaniem szczególnie ryzykownym, ale i niezbędnym. Historyzm jest jedną z naczelnych dyrektyw metodologicznych dla nauki o polityce, w której badacz powinien dążyć do wyodrębniania porządków kierujących procesami politycznymi²¹.

Metoda badawcza

Logiczną konsekwencją przedstawionego powyżej podejścia do problemu badawczego był wybór metody badawczej, uważanej za najbardziej specyficzną i swoistą dla nauki o polityce. Zdecydowano się na zastosowanie metody decyzyjnej, polegającej na wyjaśnianiu zjawisk i procesów politycznych, czyli metody decyzyjnej²². Jej zastosowanie umożliwiło wyodrębnienie podstawowych kategorii badanego zjawiska politycznego, określenia ich cech, a także ukazania związków

¹⁷ Zob. J. Woleński, *Spór o status metodologiczny nauki o polityce*, [w:] *Metodologiczne i teoretyczne problemy nauk politycznych*, K. Opalek (red.), Warszawa 1975, s. 39.

¹⁸ Zob. A.J. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2008, s. 127–128.

¹⁹ T. Klementewicz, *Rozumienie polityki. Zarys metodologii nauki o polityce*, Warszawa 2010, s. 98.

²⁰ Por. *ibidem*, s. 98–99.

²¹ Por. F. Ryszka, *Nauka o polityce. Rozważania metodologiczne*, Warszawa 1984, s. 307–344.

²² Zob. J.L. Sielski, *Analiza decyzyjna*, „Studia Politologiczne” 2004, vol. 8, s. 291.

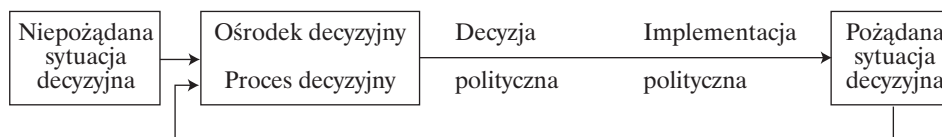
w obrębie przyjętych kategorii i pomiędzy nimi²³. Takie założenie metodologiczne potwierdziło zgodność założeń niniejszej pracy z celem nauki o polityce, określonym przez Ziemowita J. Pietrasia w kontekście metody decyzyjnej jako „eksplanację, polegającą na wyjaśnianiu, dlaczego zaistniały badane fakty, zjawiska czy procesy polityczne”²⁴.

Spośród wielu rodzajów analizy decyzyjnej stosowanych współcześnie w politologii²⁵, jako podstawową przyjęto, z punktu widzenia kryterium typu rozumowania, koncepcję czynnikowej analizy decyzyjnej. Według Pietrasia zakłada ona, że „ośrodek decyzyjny dąży do realizacji wybranych celów w sposób racjonalny, ale ulega również emocjom, a cele polityczne są funkcją zaakceptowanego systemu wartości”²⁶. Z punktu widzenia kryterium najważniejszego czynnika analizy decyzyjnej jako uzupełniającą, przyjęto koncepcję organizacyjnej analizy decyzyjnej. Według tego samego autora zakłada ona, że procesy decydowania politycznego są przede wszystkim funkcją działania państwowych i partyjnych struktur organizacyjnych²⁷.

Podstawowymi kategoriami analizy decyzyjnej w przeprowadzonej rozprawie były: sytuacja decyzyjna, rozumiana jako rzeczywistość polityczna skłaniająca decydentów do działania; ośrodek decyzyjny, rozumiany jako podmiot decydowania i działania politycznego; proces decyzyjny, rozumiany jako ciąg przyczynowo-skutkowy, polegający na przekształceniu wejść systemu decyzyjnego w wyjścia, zgodnie z celami i wartościami decydentów; decyzja polityczna, rozumiana jako akt świadomego wyboru działania lub zaniechania politycznego; implementacja polityczna, rozumiana jako proces urzeczywistniania decyzji politycznej przy użyciu metod i środków działania dostępnych i właściwym decydentom²⁸. Takie określenie podstawowych kategorii analizy decyzyjnej znalazło odzwierciedlenie w strukturze pracy.

Rys. 1.

Podstawowe kategorie analizy decyzyjnej

Źródło: Z.J. Pietraś, *op. cit.*, s. 46.

²³ *Ibidem*, s. 293.

²⁴ Z.J. Pietraś, *Decydowanie polityczne*, Warszawa–Kraków 2000, s. 13.

²⁵ Por. A. Bodnar, *Decyzje polityczne. Elementy teorii*, Warszawa 1985; *Decyzje polityczne w systemach społecznych*, A. Bodnar (red.), Warszawa 1987; J.L. Sielski, *Pierwotne kategorie aksjologiczne analizy decyzyjnej*, Katowice 1997.

²⁶ Z.J. Pietraś, *op. cit.*, s. 28.

²⁷ *Ibidem*, s. 28.

²⁸ *Ibidem*, s. 44–56.

Struktura pracy

Praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów oraz zakończenia. W rozdziale pierwszym wskazano główne ośrodki decyzyjne w sprawie „Radosława”, ich genezę, i strukturę oraz najważniejszych decydentów. W rozdziale drugim omówiono wyjściową dla sprawy „Radosława” sytuację decyzyjną w latach 1944–1949, istotną dla późniejszych decyzji politycznych podejmowanych tej w sprawie. W rozdziale trzecim poddano analizie przebieg procesu decyzyjnego w sprawie „Radosława” w latach 1948–1956. W rozdziale czwartym zaprezentowano cztery najważniejsze decyzje polityczne podjęte w trakcie sprawy „Radosława” oraz mechanizmy ich politycznej implementacji. Połączenie w jeden rozdział dwóch podstawowych kategorii teoretycznych analizy decyzyjnej zostało oparte na koncepcji Giandomenico Majone i Aarona Wildavskiego. Według ich koncepcji proces implementacji politycznej ma charakter ewolucyjny: polega na stałej ewolucji celów pod wpływem występujących skutków, bowiem ich pojawienie się wywołuje konieczność antycypacji nowej rzeczywistości politycznej i rekonstrukcji celów²⁹. Każdy rozdział składa się z omówienia teoretycznych aspektów podstawowych kategorii analizy decyzyjnej, których dotyczy, sformułowanych na podstawie omówienia tez rozdziału oraz zasadniczej analizy materiału badawczego. W zakończeniu poddano weryfikacji tezę główną, tezy częściowe oraz tezy rozdziału, przedstawiono finalne wnioski dokonanej analizy decyzyjnej, a także zarysowano postulowane dalsze kierunki badań w omawianym zakresie tematycznym. Struktura pracy ma charakter problemowy, jednak w poszczególnych rozdziałach materiał przedstawiany jest chronologicznie.

Teza główna, tezy częściowe i tezy rozdziałów

Według głównej tezy rozprawy, sprawa „Radosława” wpisywała się w szerszy kontekst działań władz Polski Ludowej, zmierzających do zidentyfikowania, odnalezienia i zlikwidowania „wroga wewnętrznego”. Działania te miały charakter świadomy i zaplanowany – mogą więc zostać przedstawione jako proces decydowania politycznego. Tak przedstawiona teza objęła również założenie, iż kolejne podejmowane i implementowane decyzje polityczne rodziły nowe okoliczności, zmuszające decydentów do uruchamiania kolejnych procesów decydowania politycznego. Na potrzeby weryfikacji tezy głównej sformułowano tezy częściowe.

Pierwsza teza głosi, że sprawa „Radosława” miała charakter rozwojowy – to znaczy jej rola i znaczenie zmieniały się w czasie, w zależności od aktualnego stanu śledztwa. Pierwotnie dotyczyła sprawy środowiskowej byłych żołnierzy

²⁹ Zob. *ibidem*, s. 157–158.

Kedywu, następnie ewoluowała w kierunku rozprawy z kierownictwem rzekomej konspiracji cywilnej, by finalnie stać się elementem jednej z najważniejszych spraw politycznych Polski Ludowej przed 1956 r., czyli tzw. afery „TUN” – sprawy Tatar-Utnik-Nowicki, zakończonej tzw. „procesem generałów” i licznymi sprawami „odpryskowymi”. Tak sformułowana teza cząstkowa implikowała dwa kolejne twierdzenia. Po pierwsze, że „Radosław” poddany został represjom nie ze względu na rzeczywistą działalność konspiracyjną, lecz stał się brakującym elementem układanki aparatu bezpieczeństwa szukającego wroga wewnętrznego. Po drugie, iż niewłaściwe jest traktowanie sprawy „Radosława” jako odpryskowej względem „spisku w wojsku”, afery „TUN” czy walki z odchyleniem pravicowo-nacjonalistycznym.

Wedle drugiej z tez, działania represyjne podjęte w ramach sprawy „Radosława” stanowią przykład rywalizacji dwóch organów aparatu bezpieczeństwa Polski Ludowej – Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego oraz Głównego Zarządu Informacji, co znajduje odzwierciedlenie w podejmowanych decyzjach politycznych.

Trzecia z nich nasuwa wniosek, że analiza sprawy „Radosława” może stanowić istotny przyczynek do funkcjonowania systemu władzy w Polsce Ludowej w omawianym okresie.

Na potrzeby weryfikacji tezy głównej i tez cząstkowych sformułowano również tezy rozdziałów. Teza rozdziału pierwszego informuje, że ośrodkami decyzyjnymi oraz decydentami w sprawie „Radosława” były:

- rządząca Polską partia komunistyczna – Polska Partia Robotnicza/ Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, a przede wszystkim Biuro Politycznego Komitetu Centralnego oraz jego dwie Komisje: do spraw Bezpieczeństwa Publicznego oraz do spraw Specjalnych (decydenci: Bolesław Bierut, Hilary Minc, Jakub Berman, Franciszek Mazur, Edward Ochab, Aleksander Zawadzki, Roman Zambrowski i Władysław Matwin);
- cywilny aparat bezpieczeństwa publicznego – Resort Bezpieczeństwa Publicznego/ Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego/ Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego przy Radzie Ministrów (decydenci: Stanisław Radkiewicz, Roman Romkowski, Mieczysław Mietkowski, Józef Różański, Anatol Fejgin, Józef Czaplicki, Jan Wołkow, Józef Jurkowski, Adam Humer, Ludwik Serkowski, Wiktor Leszkowicz, Wiesław Trutkowski i Leon Midro);
- wojskowy aparat bezpieczeństwa – Główny Zarząd Informacji (decydenci: Dymitr Wozniesieński i Antoni Skulbaszewski);
- organa wojskowego wymiaru sprawiedliwości – Najwyższy Sąd Wojskowy (decydenci: Józef Dziwogo, Władysław Sieracki i Zbigniew Furtak), Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie (decydenci: Mieczysław Widaj, Jan Paramonow i Jerzy Drohomirecki) oraz Naczelna Prokuratura Wojskowa (decydenci: Stanisław Zarako-Zarakowski, Henryk Radzimierski i Henryk Ligęza).

Teza rozdziału drugiego głosi, że wyjściową sytuację decyzyjną dla sprawy „Radosława” należy rozpatrywać w ramach czasowych październik 1944 r. – styczeń

1949 r., a także można ją określić jako sytuację wyobrażoną, kryzysową oraz transnarodową, którą należy traktować jako zmienną zależną.

Teza rozdziału trzeciego mówi, że istotę chronologii procesu decyzyjnego w sprawie „Radosława” najlepiej oddaje jego podział na przygotowanie (1948–1949), aresztowanie i śledztwo (1949–1952), przygotowanie do procesu (1952–1953), proces (1953), rewizję wyroku (1953–1954), starania o interwencję władz państwowych i partyjnych (1954–1956) oraz umorzenie śledztwa i zaprzestanie represji (1956).

Wedle tezy rozdziału czwartego, w sprawie „Radosława” można wskazać cztery najważniejsze decyzje polityczne oraz określić ich cechy, zgodnie z kryteriami zaproponowanymi przez Pietrasia.

Tabela 1

**Decyzje polityczne podjęte w sprawie „Radosława”
oraz ich cechy według typologii Pietrasia**

Kryterium		Decyzja nr 1 Represjonowanie	Decyzja nr 2 Skazanie	Decyzja nr 3 Rewizja wyroku	Decyzja nr 4 Umorzenie śledztwa
Ośrodek decyzyjnego	Poziom decyzyjny	Centralna narodowa	Centralna narodowa	Centralna narodowa	Centralna narodowa
	Zakres podmiotowy decyzji	Prawna	Prawna	Prawna	Prawna
	Motywacja decydenta	Aksjologiczno-polityczna i militarno-społeczna	Aksjologiczno-polityczna	Polityczna	Polityczna
	Adresat decyzji	Podmiotowa	Podmiotowa	Podmiotowa	Podmiotowa
Procesu decyzyjnego	Stopień złożoności decyzji	Prosta	Złożona	Prosta	Złożona
	Struktura pola decyzyjnego	Aksjologiczno-polityczna i militarno-społeczna	Aksjologiczno-polityczna	Polityczna	Polityczna
	Ramy organizacyjne pola decyzyjnego	Prawna	Prawna	Prawna	Prawna
	Miejsce ośrodka decyzyjnego	Bezpośrednia	Pośrednia	Pośrednia	Bezpośrednia
	Forma decyzji	Pisemna	Pisemna	Pisemna	Pisemna
	Stopień poinformowania o treści decyzji	Tajna	Nie w pełni jawna	Niejawna	Jawna
Czas decyzyjny		Natychmiastowa i szybko podjęta	Odłożona na później i podjęta powolnie	Odłożona na później i podjęta powolnie	Odłożona na później i podjęta powolnie

Tabela 1 cd.

Implementacja decyzji politycznej	Stopień przymusu	Władcza	Władcza	Władcza	Władcza
	Podważalność	Nieostateczna	Nieostateczna	Nieostateczna	Ostateczna
	Zakres zmiany	Innowacyjna	Regulacyjno-sterująca	Sterująca	Sterująca
	Charakter implementacji	Pseudodecyzja	Rzeczywista	Rzeczywista	Regulacyjno-sterująca
Skutki decyzji	Niemal całkowita niezgodność pierwotnych celów i intencji decydentów ze skutkami decyzji.	Skutki decyzji były spodziewane, jednak ich zakres i treść nie zgadzały się z celami i intencjami decydentów.	Niemal całkowita niezgodność pierwotnych celów i intencji decydentów ze skutkami decyzji.	Niemal całkowita niezgodność skutków decyzji z pierwotnymi celami intencjami decydentów z 1949 r. i jednoczesna niemal całkowita zgodność skutków decyzji z celami i intencjami decydentów z 1956 r.	
Dyrektywy wykonawcze	Organizacyjne Sytuacyjne Operacyjne	Sytuacyjne Operacyjne	Brak	Sytuacyjne Operacyjne	
Rola aparatu wykonawczego	Twórcza	Literalna	Przeciwnie skuteczna	Brak	
Próba pozyskania poparcia społecznego	Nieudana	Brak	Brak	Brak	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Z.J. Pietraś, *op. cit.*

Cezury czasowe

W rozprawie przyjęto cezury czasowe 1945–1956. Cezurą początkową jest data 1 sierpnia 1945 r., dzień pierwszego aresztowania „Radosława” przez funkcjonariuszy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP) na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie w pierwszą rocznicę wybuchu Powstania Warszawskiego. Taki wybór jest uzasadniony kilkoma czynnikami. Po pierwsze, nieznane są żadne przesłanki świadczące o oddzielnym traktowaniu sprawy „Radosława” przez aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej do momentu jego aresztowania – w sensie operacyjno-organizacyjnym był on jedynie jedną z czołowych figur obozu poakowskiej konspiracji niepodległościowej. Po drugie, szybka decyzja o podjęciu przez „Radosława” współpracy z władzami komunistycznymi w zakresie ujawnienia

żołnierzy byłej Armii Krajowej stworzyła dodatkowe możliwości działania dla aparatu bezpieczeństwa i podniosła dlań znaczenie samego Mazurkiewicza. Po trzecie, wcześniejsze losy „Radosława”, związane z przedwojenną służbą wojskową oraz działalnością podczas drugiej wojny światowej, choć niewątpliwie związane są z osobą głównego bohatera dysertacji doktorskiej, zostały jedynie zasygnalizowane.

Cezurą końcową jest data 21 kwietnia 1956 r., czyli dzień umorzenia śledztwa przeciwko „Radosławowi”, uchylecia zastosowanego wobec niego aresztu tymczasowego i wypuszczenia go na wolność. Taki wybór również powodowany był kilkoma istotnymi czynnikami. Po pierwsze, data oznacza zakończenie procesu decyzyjnego, podjęcie i implementację finalnej decyzji politycznej w sprawie Mazurkiewicza, dzięki czemu zakres czasowy niniejszej pracy odpowiada zakresowi tematycznemu. Po drugie, struktura i charakter materiału archiwalnego, czyli po prostu okres jego wytwarzania są zgodne z tak przyjętymi cezurami czasowymi. Po trzecie, przyjęcie takiej cezury końcowej pozwala na nie odnoszenie się w pracy do wydarzeń czerwca i października 1956 r., które, choć związane tematycznie z finałem sprawy „Radosława”, nie pozostawały z nią w bezpośrednim związku. Tak przyjęte cezury pozwalają spojrzeć na omawiane wydarzenia unikając zastosowania tradycyjnego pisania o najnowszej historii politycznej Polski przede wszystkim przez pryzmat tzw. „polskich miesięcy”.

Zagadnienia źródłoznawcze

Powstanie pracy poprzedziła szeroka i dogłębna kwerenda archiwalna. Zostały nią objęte przede wszystkim zasoby archiwalne Instytutu Pamięi Narodowej oraz Archiwum Akt Nowych (AAN). Zdecydowanie najwięcej materiałów archiwalnych dotyczących sprawy „Radosława” znajduje się w zasobie IPN. Do najważniejszych zespołów akt należą: akta śledcze³⁰, akta nadzoru³¹ oraz akta kontrolno-śledcze³² w sprawie Mazurkiewicza i innych, a także materiały dotyczące „podziemia WiN, Kedywu AK, PSL i CKW PPS”³³. Cennym uzupełnieniem byłateczka zawierająca *Charakterystykę nielegalnej organizacji poakowskiej Zgrupowania „Radosława” z 1977 r.*³⁴ Spośród archiwaliów AAN kluczowe znaczenie miałateczka osobowa „Radosława” z zespołu Biura Prezydialnego Prokuratury Generalnej PRL³⁵. Warto wspomnieć, że w opracowaniu przez Oddział V Archiwów Społecznych AAN znajduje się niezwykle bogata spuścizna prywatna „Radosława”, przekazana do Archiwum przez Stanisława Mazurkiewicza. Mimo wielokrotnych prób, auto-

³⁰ AIPN 0330/217.

³¹ AIPN 765/321-336.

³² AIPN 01251/111.

³³ AIPN 00231/93.

³⁴ AIPN 0189/51.

³⁵ AAN Prokuratura Generalna. Biuro Prezydialne, 4/676.

rowi nie udostępniono wspomnianego zespołu w zakresie umożliwiającym przeprowadzenie dogłębnej analizy. Pobieźna kwerenda pozwoliła wysnuć wniosek, że znajdujące się w nim materiały archiwalne mogłyby stanowić cenne uzupełnienie podjętej w pracy analizy, choć brak dostępu do nich nie uniemożliwia przeprowadzenia analizy decyzyjnej sprawy „Radosława”.

Niezbędna wydaje się być jeszcze jedna uwaga metodologiczna. Praca ma przede wszystkim charakter źródłowy: została oparta o dokumenty wytworzone głównie przez cywilny aparat bezpieczeństwa publicznego Polski Ludowej. Materiały te miały charakter tajny lub ściśle tajny, w zamyśle autorów nigdy nie powinny ujrzeć światła dziennego, a korzystać z nich powinno tylko wąskie grono funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa oraz rządzącej partii komunistycznej. Omówione dokumenty mają swoją specyfikę, a bazowanie na nich wymaga szczególnej ostrożności badawczej. Wątpliwości związane z wykorzystaniem archiwaliów wytworzonych przez organa bezpieczeństwa publicznego w analizie politologicznej dotyczą kompletności i wiarygodności dostępnych materiałów. Pierwszą obawę celnie ujął Zbigniew Siemiątkowski w swojej pracy na temat miejsca wywiadu cywilnego w systemie sprawowania władzy politycznej w Polsce Ludowej³⁶. Drugiej z nich niezwykle ważny artykuł poświęcił Tomasz Balbus³⁷. Autor sformułował cenną listę czterech uwag dotyczących wykorzystania archiwaliów komunistycznego aparatu represji, którą warto skonfrontować z zawartością materiałów dotyczących sprawy „Radosława”. Przy analizie tego typu materiałów w jego ocenie niezbędna jest:

- „ważna krytyka zewnętrzna i wewnętrzna dokumentów”³⁸ – archiwalia dotyczące sprawy „Radosława” są niezwykle obszerne: wspomniane już akta zarówno śledcze, nadzoru, jak i kontrolno-śledcze liczą po kilkanaście tomów. W związku z tym istnieje możliwość ich zewnętrznego weryfikowania. Cytowane w niniejszej pracy dokumenty zostały poddane dogłębnej krytyce – niemal wszystkie występują przynajmniej w dwóch różnych teczkach. Wewnętrzna krytyka źródła była możliwa dzięki wysokiemu stopniowi uporządkowania archiwaliów – poza nielicznymi wyjątkami brak jest dokumentów o niewiadomej dokładnej dacie wytworzenia, poza zaledwie kilkoma doniesieniami agenturalnymi, mającymi drugorzędne znaczenie dla dokonywanej analizy, w pracy nie są cytowane dokumenty niewiadomego autorstwa;
- „weryfikacja (jeśli to możliwe) dokumentów za pomocą źródeł innej proweniencji (relacje, wspomnienia), a także istniejących opracowań naukowych”³⁹ – ze względu na niezwykle obszerną i bogatą literaturę dotyczącą metod działania komunistycznego aparatu bezpieczeństwa jest możliwa weryfikacja

³⁶ Zob. Z. Siemiątkowski, *Wywiad a władza. Wywiad cywilny w systemie sprawowania władzy politycznej PRL*, Warszawa 2009, s. 10–12.

³⁷ Zob. T. Balbus, *Badanie dokumentacji komunistycznego aparatu represji I (UBP, Informacji Wojskowej, Milicji Obywatelskiej). Wybrane aspekty źródłoznawcze*, [w:] *Wokół teczek bezpieki – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, F. Musiał (red.), Kraków 2006, s. 193–211.

³⁸ *Ibidem*, s. 210.

³⁹ *Ibidem*.

dokumentów ze źródłami zewnętrznymi – taka krytyka została skrupulatnie przeprowadzona przez autora;

- „wiedza o genezie, strukturach, działalności i obsadzie personalnej instytucji, która wytworzyła daną dokumentację”⁴⁰ – postulat został spełniony w rozdziałach drugim i trzecim, w których dokonano wnikliwej analizy zarówno genezy, struktury i obsady personalnej instytucji wytwarzających dokumentację represji wobec „Radosława”, jak i mechanizmu ich funkcjonowania;
- „wiedza o celu powstania poszczególnych badanych dokumentów oraz ich autorach i adresatach”⁴¹ – w trakcie analizy autor dołożył wszelkich starań, aby skonfrontować treści badanych dokumentów z wiedzą naukową o ich autorach, możliwych celach powstania oraz adresacie.

Podsumowując, należy raz jeszcze odnieść się do wątpliwości dotyczącej kompletności dokumentacji archiwalnej. O ile obawa ta jest płonna w przypadku dokumentów wytworzonych w sprawie „Radosława” przez cywilny aparat bezpieczeństwa, o tyle nie zachowały się archiwalia śledcze wojskowego aparatu bezpieczeństwa, co zaznaczone zostało w materiałach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych⁴². Mimo to odtworzenie przebiegu śledztwa prowadzonego przez wojskowy aparat bezpieczeństwa jest możliwe za pomocą: analizy materiałów proweniencji cywilnej, w wielu miejscach odnoszących się to działań funkcjonariuszy Głównego Zarządu Informacji; zapoznania się z relacjami osób zamieszanych w sprawę „Radosława” składanych w okresie odwilży 1956 r., a także lekturę licznych dokumentów z okresu lat 1956–1957, ukazujących mechanizmy „błędów i wypaczeń” w aparacie bezpieczeństwa i wymiarze sprawiedliwości Polski Ludowej okresu stalinowskiego.

Wnioski płynące z pracy

Przeprowadzona formalna analiza decyzyjna potwierdziła stawiane hipotezy i dostarczyła odpowiedzi na postawione pytania badawcze. Dowiedziono, że sprawa „Radosława” wpisywała się w szerszy kontekst działań władz Polski Ludowej, zmierzających do odnalezienia, zidentyfikowania i zlikwidowania „wroga wewnętrznego”, a podejmowane działania miały charakter świadomy i zaplanowany. Dzięki temu mogą zostać one przedstawione jako proces decydowania politycznego, w którym kolejne podejmowane i implementowane decyzje polityczne rodzą nowe okoliczności, zmuszające decydentów do uruchomienia kolejnych procesów decydowania politycznego. Dowiedziono, że sprawa „Radosława” miała charakter rozwojowy, a jej zasadnicze znaczenie zmieniało się w czasie – stąd też

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ *Ibidem.*

⁴² *Charakterystyka nielegalnej organizacji poakowskiej Zgrupowania „Radosława” z 1977 r., AIPN 0397/704, k. 37.*

Tabela 2

**Decydenci polityczni w sprawie „Radosława”
na podstawie typologii podmiotów decyzji politycznych Sielskiego**

	Partia komunistyczna (PPR/PZPR)	Cywilny aparat bezpieczeństwa publicznego (RBP/MBP/KdsBP)	Wojskowy aparat bezpieczeństwa (GZI)	Organa sądownictwa wojskowego (NSW, WSR, NPW)
Decydenci wiodący	Bolesław Bierut Jakub Berman Hilary Minc	Roman Romkowski Stanisław Radkiewicz Mieczysław Mietkowski Konrad Świetlik Anatol Fejgin		
Decydenci wpływowi	Aleksander Zawadzki	Józef Różański	Antoni Skulbaszewski Dymitr Wozniesienki (?*)	Józef Dziwogo Zbigniew Furtak (?) Władysław Sieracki (?) Henryk Radzimierski
Decydenci wykonawczy		Adam Humer Jan Wołkow Józef Czaplicki Józef Jurkowski Wiktor Leszkowicz Ludwik Serkowski		Stanisław Zarako- -Zarakowski
Decydenci techniczni		Wiesław Trutkowski Leon Midro		Mieczysław Widaj Henryk Ligięza Jan Paramonow Jerzy Drohomirecki

* Znakiem zapytania oznaczono decydentów o niemożliwym do ustalenia jednoznacznym charakterze.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J.L. Sielski, *Pierwotne kategorie...*, op. cit., s. 98–99 (wyróżniono istotniejszych decydentów w danej grupie).

nie można jej traktować jako sprawy odpryskowej afery „TUN”, a jedynie jako równorzędną sprawę główną, której znaczenie w czasie malało ze względu na brak wyników pracy śledczej. Odtworzony przebieg śledztwa wyraźnie dowodzi słuszności twierdzenia, że sprawa „Radosława” stała się w roku 1950 płaszczyzną rywalizacji cywilnego i wojskowego aparatu bezpieczeństwa Polski Ludowej.

Cennych wniosków i dowodów na słuszność tez częściowych dostarczyła także analiza opisowa. Rozprawa w pełnym świetle ukazuje dwa niezwykle ważne mechanizmy wspomnianego systemu: całkowitą dominację partii komunistycznej

nad całym aparatem państwowym (której zakres oczywiście zmieniał się w czasie i najmniejszy był w okresie formowania ustroju i walki o władzę, a także początków odwilży politycznej, największy zaś – w szczytowym okresie stalinizmu) oraz istnienie utajonego porządku nieformalnego w strukturach państwowych i partyjnych, który w kwestii realnej władzy politycznej miał większe znaczenie niż porządek formalny.

Konkluzje

Niniejszy artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie o miejsce i znaczenie badań z zakresu najnowszej historii politycznej państw bloku wschodniego dla rozwoju studiów europejskich jako dyscypliny badań naukowych. Wobec przytoczonych powyżej argumentów, dwie konkluzje wydają się być oczywiste.

Po pierwsze, badania najnowszej historii politycznej Europy, w tym szczególnie Środkowo-Wschodniej, zdecydowanie mieszczą się w szerokiej perspektywie studiów europejskich. Ich wyniki dostarczają cennych informacji o realiach społeczno-politycznych na kontynencie europejskim w okresie po zakończeniu II wojny światowej. Warto również pamiętać, iż zastosowanie politologicznego podejścia oraz właściwych dla niego mechanizmów badawczych pozwala pełniej zrozumieć procesy i mechanizmy polityczne w bloku wschodnim, dotychczas ujmowane niemal wyłącznie w kontekście historycznym.

Po drugie, wciągnięcie w obszar zainteresowania europeistów zagadnień z zakresu najnowszej historii politycznej oraz badanie ich z uwzględnieniem specyficznego i unikatowego kontekstu pozytywnie wpływa na spójność studiów europejskich jako dyscypliny naukowej. Dogłębna analiza procesów politycznych zachodzących po obu stronach „żelaznej kurtyny” pozwoli nie tylko lepiej zrozumieć odmienne realia polityczne, ale także przyczynić się może do wypracowania nowych perspektyw w badaniu całości zjawisk europejskich. Nie bez znaczenia pozostaje fakt, że w dzisiejszej Unii Europejskiej i na jej obrzeżach pozostają państwa, których powojenne polityczne losy potoczyły się zupełnie odmiennie.

Reasumując, „sprawa »Radosława«” niewątpliwie nie znajduje się w rdzeniu badawczym studiów europejskich, sytuując się raczej na ich obrzeżach. Zresztą sama w sobie, ze względu na swą wyjątkowość i unikatowy polski kontekst, wydaje się być raczej rozbudowanym studium przypadku, punktem wyjścia do dalszej dyskusji naukowej. Z drugiej jednak strony, być może takie twierdzenie jest spowodowane właśnie niskim stanem wiedzy na temat mechanizmów politycznych funkcjonujących w bloku wschodnim? Ile dostępnych jest opracowań politologicznych dotyczących rozprawy z jednostkami i środowiskami niebędącymi jednoznacznie wrogiem nowych reżimów i ideologii dominujących w powojennej Europie Środkowo-Wschodniej? Czy, nie wliczając w to opracowań *stricte* historycznych, mamy dostateczną wiedzę o procesach decydowania politycznego w sprawach Patrascanu, Xoxe, Kostowa, Slánskiego, Rajka i innych? Czy potra-

fimy na podstawie dostępnych danych sformułować generalne konkluzje odnośnie do charakteru i uwarunkowań patologicznej „integracji” państw satelicki Związku Radzieckiego, które oddawałyby unikatowy europejski kontekst tych zjawisk? Niewątpliwie zatem te obszary pozostaną istotnym i dziewiczym polem badawczym dla europeistów.

Streszczenie

W artykule podjęto próbę odpowiedzi na pytanie o miejsce i znaczenie badań z zakresu najnowszej historii politycznej państw bloku wschodniego dla rozwoju studiów europejskich jako dyscypliny badań naukowych. Punktem wyjścia rozważań jest koncepcja studiów europejskich *sensu largo* przedstawiona przez Konstantego A. Wojtaszczyka i Wojciecha Jakubowskiego. Publikacja ma formę refleksji metodologiczno-źródłoznawczej, opartej o pracę doktorską autora, której temat stanowi analiza decyzyjna tzw. „sprawy »Radosława«” w latach 1949–1956.

Słowa kluczowe: blok wschodni, sprawa „Radosława”, historia polityczna, europeistyka

Political History of the Eastern Bloc and European Studies. Source-methodological Reflections on ‘Case of »Radosław«’

Abstract

The article is an attempt to analyse the role of research on the Eastern Bloc political history for European Studies as an academic discipline. The main discussed issue is the concept of European Studies *sensu largo* by Konstanty A. Wojtaszczyk and Wojciech Jakubowski. The article is a general source-methodological reflection on the its author’s doctoral thesis on decisional analysis of „»Radosław’s« case” between 1949–1956.

Keywords: political history, Eastern bloc, case of “Radosław”, European Studies